

דרך קצרה

הלכות – מקח וממכר
חושן משפט סימנים קפט – רלז

פתח דבר

"לעולם"

ישנה אדם לתלמידו

דרך קצרה"

פסחים ג, ב

חכמינו ז"ל, בצוואתם זו, לא קיצרו בלשונם והורו כי "לעולם ישנה אדם לתלמידו בקצרה", אלא הדגישו, כי יש ללמדו ב"דרך קצרה". הן אומנם, יש ללמד בקצרה, אך לעולם אין לפסוח על ה"דרך". ניתן להגיש לפני הלומד את מסקנת ההלכה: "אסור", "מותר", "טמא", "טהור" – בקצרה – בהעדר ה"דרך" – אך לא בזאת חפצו חכמינו ז"ל!

כאשר ה"דרך" אינה סלולה בפני הלומד – מצודת הטעות פרוסה!

"כל המורים הוראות וכו', ואינם בקיאים במשנה וגמרא, לידע מהיכן הוציא דבריו – טועים להתיר האסור ולאסור המותר, כי כל קורא בו סבור שמבין בו ואיננו כן, שאם אינו מבין במשנה וגמרא ואינו מבין דבר לאשורו ולאמתו – יכשל בדין ובהוראה"¹.

"ועל הראשונים אנו מצטערים, שכל בעל בית וכו', כל אלה חברו אל עמק השוטים, ומסתכלים בדברי רבותינו המחברים וכו', ומורין הלכה למעשה מתוך חיבוריהן. והן הן התנאים מבלי העולם, שאמרו חז"ל², כי אינם יודעים הטעמים, ולפי הטעמים משתנים הדין וההוראה, כדפרש"י³ וכו'⁴.

"דרך קצרה" – סיכום תמציתי של דרך ההלכה, החל מסוגיות התלמוד, ראשונים ואחרונים, מסקנת ההלכה בשולחן ערוך ונושאי כליו, וכלה בשאלות ותשובות ופסקי דין, בשאלות המתעוררות בהווי החיים כיום, מגדולי הדורות ופוסקי הזמן.

"דרך קצרה" – סיכומי שיעורים, שנמסרו על ידי, כהכנה למבחני הרבנות הראשית לדיינות – "ידין ודין".

ובצאתי מן הכרך – אשא תפילה ושבח לבורא העולם – על אשר זיכני ולא לפי מך ערכי, ללמוד וללמד שמעתתא אליבא דהלכתא. ויהי רצון, ש"דרך קצרה" זו, תתרום את תרומתה, ללימוד ושינון, והיה זה שכרי מכל עמלי.

מהדורה חמישית

סיון תשפ"א

אייל גיאת

¹ שו"ת הרא"ש כלל לא סימן ט; הובא בכס"מ בהקדמה לפירושו.

² סוטה כב, א.

³ רש"י סוטה שם ד"ה "ולא שימש".

⁴ שו"ת מהרי"ל וויל החדשות סימן צג.

הלכות מקח וממכר

סימן קפט

דין אין המקח נגמר בדברים סיכומים מאת הרב אייל גיאת שליט"א

סעיף א

קנין בדברים

מקור הדין: ב"מ מט, א; קידושין סה, א.

גמרא [ב"מ שם⁵] – הקנין אינו נגמר בדברים [אפילו אם היו עדים ואמרו להם הוו עלינו עדים שפלוני מכר ושפלוני לקח⁶], אלא ב"מעשה קנין" כל דבר כפי הראוי לו.

גמרא [קידושין שם] – עשו מעשה קנין [אפילו ללא עדים], אינם יכולים לחזור בהם [ללא איברו סהדי אלא לשיקרא⁷].

תרומת הדשן [הובא בדרכי משה] – אפילו מחלו זה לזה אחר הקנין אינו מועיל, אלא צריכים לחזור ולהקנות זה לזה⁷.

להלכה:

שו"ע – "אין המקח נגמר בדברים⁸ שהאומר לחבירו היאך אתה נותן לי חפץ זה, ואמר ליה בכך וכך ונתרצו שניהם ופסקו הדמים – יכולים לחזור שניהם, אפילו היה הדבר בפני עדים ואמרו להם הוו עלינו עדים שמכר זה ושלקח זה – הרי זה אינו כלום עד שיגמור המקח כל דבר ודבר כראוי לו, קרקע

⁵ בגמרא שם נחלקו הדעות, האם בדברים [הסכימו זה ליקח בכך וכך וזה למכור באותו סך] יש משום מחוסר אמנה. מבואר שם, שלכונ"ע אין המקח נגמר בדברים [בית יוסף].

⁶ ראה חידושי הרי"מ [סימן קפט ס"ק א] שתמה, מה טעם אינו מועיל נוסח זה מדין אודיתא, ועיין שם.

⁷ "פירוש, אם ראובן קנה משמעון שדה או בית בקנין גמור ומחלו זה לזה הקנין, אין הקנין נתבטל עד שיחזור שמעון ויקנה מראובן" [סמ"ע ס"ק א].

⁸ אומנם, ישנם דברים הנקנים באמירה, ואלו הן:

א. אודיתא [קצוה"ח להלן סימן קצד ס"ק ד].

ב. הפקר.

ג. התחייבויות שבשידוכין [קידושין ט, ב] – "הן הן דברים הנקנים באמירה".

ד. מתנת שכיב מרע.

ה. מחילה [שו"ע סימן רמא סעי' א].

ו. קנין הנעשה ע"י רבים [ראה ביאור הגר"א סימן רד ס"ק יא].

ז. סיטומתא [ראה כסף הקדשים סימן רא].

ח. הקדש [אמירה לגבוה כמסירה להדיוט⁹].

ט. מעמד שלושות.

י. שכירות פועלים.

וראה חזו"א [חזו"מ סימן כב "מכתבי אאמו"ר זלה"ה", ד"ה "כלל גדול"] שכתב, וז"ל: "כלל גדול יהיה לך בקניינים, דעיקר הקנין הוא שיגמור בלבו להקנות הדבר לחבירו וחבירו יסמוך דעתו עליו. ויש דברים שקים להו לחזו"ל שבדיבור בעלמא גומר בלבו להקנותו לחבירו, ויש שאינו גומר בלבו רק ע"י הקנינים המפורשים מן התורה או מחזו"ל, ודו"ק היטב בזה והפוך בה דכולה בה, דוק בש"ס ופוסקים ותמצא כן. וזכורני, שכדברים האלה כתב הגאון ר' אלעזר משה מפניסק (שיחי) [ז"ל] בהסכמתו להשטי"ם דווילנא במסכת ב"ב, ודו"ק בדבריו כי נכונים הם מאוד". **וראה** עוד רש"ש בכורות יח, ב ד"ה "ואפילו בלא קנין". ובספר דיני ממונות [הגר"י אברמסקי זצ"ל, חוברת ראשונה עמ' 10]. **אומנם**, ראה שו"ת נוב"י [חזו"מ סימן כח] מה שפקק, ואכמ"ל.

לפי קניינו ובעלי חיים לפי קנינם ומטלטלים לפי קנינם. ולאחר שנגמר המקח כל אחד לפי קניינו, אין שום אחד מהם יכול לחזור בו, אפילו לא היו עדים בדבר".
רמ"א – "ואפילו מחל זה לזה אחר כך, לא מהני אלא צריכין לחזור ולהקנות זה לזה".

נפקד הקונה חפץ שהופקד בידו

טור – "היה לו פיקדון בידו וכיון לקנות בסכום ידוע שאמר ליתן לו למפקד, לא קנה".

מפרשים – תמהו, מה טעם הנפקד אינו קונה בקנין חצר?⁹ – כמה תירוצים:

- **בית יוסף** [בדק הבית] – נפל ט"ס בדברי הטור, וצריך לגרוס "אם היה הפיקדון ביד אחרים" וכו'. והיינו, שהחפץ הנקנה אינו מופקד ברשות הקונה¹⁰.
- **ט"ז** – יש ליישב בשני אופנים:

א. מדובר באופן שהמפקד גילה דעתו שרוצה למכור בסכום ידוע ובינתיים מפקדו בידו. והנפקד אומר שלא בידיעת המפקד שחפץ להחזיקו לעצמו באותו סך – אינו קונה, "שהרי אין מי שהקנה לו"¹¹.

ב. מבואר ברשב"ם¹², שמקום החפץ שביד הנפקד נחשב כרשות מפקד, ולכך אין הנפקד קונה בקנין חצר.

מוהרי"ט [הובא בקצוה"ח ס"ק א] – תמה, על סברת רשב"ם:

- א. באיזה קנין קונה המפקד את רשות הנפקד?
 - ב. באופן שהנפקד ייחד מקום לחפץ המפקד, שייד לומר שהמפקד קנה את מקום החפץ, אך כשלא ייחד הנפקד מקום לחפץ א"א לומר שקונה את רשות הנפקד?
 - ג. היות והמפקד מקנה לנפקד את החפץ, נאמר ש"חצירו ומתנתו באים כאחד", כמבואר בגיטין¹³?
- קצוה"ח** [שם] – יש ליישב דברי רשב"ם ולקיים את תירוץ הט"ז.

א. לדעת הרמב"ם¹⁴, שקרקע נקנית ע"י אכילת פירותיה, אם כן, גם כאן "כיוון שנתן לו רשות להניח שם חפציו הו"ל חזקה וקנאו". ואפילו לדעות החולקות¹⁵, דווקא גוף הקרקע אינה נקנית באכילת פירות. "אבל, לאותו תשמיש שמשאילו קונה בשימוש"¹⁶.

⁹ כמבואר בב"ב [פה,א] "ברשות קונה, כיוון שקיבל עליו מוכר – קנה לוקח".

¹⁰ לפי הגהה זו, החידוש בדברי הטור, שאין המקח נקנה בדברים. וצ"ב, מה טעם השמיע הטור דין זה באופן זה, שהמוכר הפקיד את החפץ ביד אחרים, וצ"ע.

¹¹ צ"ע, הלוא סימן זה עוסק בדין "אין המקח נקנה בדברים", ולתירוץ זה הטעם שאינו קונה הוא מחמת שהקנין היה שלא בידיעת המוכר, וצ"ע.

¹² רשב"ם ב"ב פה,א ד"ה "המופקדין".

¹³ גיטין עז,ב "גיטה וחצרה באין כאחד".

¹⁴ רמב"ם מכירה פ"א הט"ו.

¹⁵ ראב"ד ועוד, הובאו בבית יוסף להלן סימן קצב.

¹⁶ כדרך שהחולך בשביל של כרמים שנעשה להילוך, קונה אותו בהילוך, כמבואר בב"ב ק,א [קצוה"ח שם]. וראה עוד, קצוה"ח סימן קנג ס"ק ג, ואכמ"ל.

ב. מתחילה הנפקד משאיל למפקד רשותו לכל מקום ששם יהיה מונח החפץ¹⁷.

ג. דווקא כשנותן גט בחצר האישה אומרים "גטה וחצרה באין כאחד", "כיון שנותן לה גט כתוב בחצרה, אלא שמה שקנתה אשה קנה בעלה, אמרינן גטה וחצרה באין כאחד"¹⁸. אבל, באמירה אינו מועיל¹⁹. אם כן, "כיון שחצר של הנפקד קנוי למפקד, כל זמן שהוא שלו – אינו נקנה לנפקד בדיבור בעלמא".

¹⁷ עיין שם שכתב להוכיח דבר זה, מהמבואר בגמרא ב"מ קטז, ב, ואכמ"ל.

¹⁸ קצוה"ח [להלן סימן ר ס"ק ה] – ביאור הסברא: "גט אשה ודעבד לא בעי זכיה שיזכה דרך זכיה, כיון דאשה ועבד בעל כורחם ואין זכיה בעל כורחו, אלא ודאי דגבי אשה לא בעי רק ונתן בידה וכן בעבד, וליכא תורת זכיה והקנאה בעל כורחו וכו', וכיון דלא בעינן בגט אשה ועבד תורת זכיה בשטר אלא ונתן בידה או בחצרה, ומשוי"ה כל שידה וגטה באין כאחד סגי לה והוי ונתן בידה, כיון דהחצר והיד באין עם נתינת הגט כאחד". ועיין שם שכתב בקצוה"ח שם שמטעם זה, הכותב שטר מתנה לחבירו ונותנו בחצר של הנותן – המקבל אינו זוכה ואין אומרים שטרו וחצרו באין כאחד ויזכה המקבל בחצר ע"י שטר המתנה כאחד, עיין שם, הובא ב"דרך קצרה" להלן סימן ר.

¹⁹ ראיה לדבר: קידושין [טז, א] – האומר לעבדו בע"פ "הרי אתה לעצמך", אינו קונה את עצמו, היות והעבד קנוי לרבו. הרי, "כיון דמשוחרר הרי אינו קנוי לבעלים, דאינו קנוי אלא כל זמן שהוא עבד, וכיוון דגופו ומתנתו באין כאחד לימא דקונה עצמו בדיבור בעלמא, אלא על כורחך דלא מהני בזה גיטו ומתנתו באין כאחד" [קצוה"ח שם].

סימן קצ

דין קניית קרקע בכסף

סיכומים מאת הרב אייל גיאת שליט"א

סעיף א

קניין קרקע

מקור הדין: משנה קידושין כו, א; ב"מ מז, א.

קרקע נקנה באחד מארבע דברים:

משנה [שם]:

א. כסף²⁰.

ב. שטר²¹.

ג. חזקה²².

גמרא [שם]:

ד. קנין סודר²³.

להלכה:

שו"ע – "קרקע נקנה באחד מארבעה דברים בכסף, בשטר, בחזקה ובקנין סודר".

קנין סודר במקום שנוהגים לכתוב שטר

כסף אינו קונה קרקע, במקום שרגילים לכתוב שטר [אחר קנין כסף], כמבואר להלן [סעי' ז]. בקנין סודר [במקום שרגילים לכתוב שטר אחר קנין כסף] – נחלקו הראשונים [הובאו בפת"ש ס"ק א]:

- **רמב"ן, רשב"א** – קנין סודר מועיל לבד, אפילו במקום שנוהגים לכתוב שטר אחר קנין כסף.
 - **ריטב"א** [הובא בבאר היטב ס"ק א] – קנין סודר אינו מועיל לבד, במקום שנוהגים לכתוב שטר אחר קנין כסף.
 - **רשב"ץ** – קנין סודר אינו מועיל לבד, במקום שנוהגים לכתוב שטר אחר קנין כסף.
- חוט משולש** – "דברי תימה הם ונראה לענ"ד להכריע". רשב"ץ כתב כן רק באופן ש"היה העיכוב מצד המוכר, שעשה סיבות ואמתלאות לעיכוב כתיבת השטר וחתימת העדים, דאז אמדינן דעתיה מעיקרא דלא סמכא דעתיה להקנותו בקנין סודר לחוד".
- **רדב"ז** – יש להבחין:
- "המנהג שלא יתקיים המקח אלא ע"י שטר"** – אינו קונה עד שיכתוב את השטר.
- "אין מנהג כן"** ["אלא מנהג מדינה זו לקיים כל דבר ע"י קנין סודר"] – קנה, אפילו לא כתב שטר.

²⁰ יבוארו דיניו – להלן סימן זה.

²¹ יבוארו דיניו – להלן סימן קצא.

²² יבוארו דיניו – להלן סימן קצב.

²³ יבוארו דיניו – להלן סימן קצה.

פת"ש [שם] – משמע בדעתו, שסובר שקנין סודר לחוד מועיל, אפילו במקום שנוהגים לכתוב שטר אחר קנין כסף, אא"כ יש מנהג מבורר שלא יתקיים קנין סודר אלא ע"י שטר. ולכן, כל שאין מנהג מבורר, "אוקמה אדין תורה דקנה בקנין סודר לבד".

להלכה:

טור, רמ"א [להלן סימן קצב סעי' טז] – "חזקה לחודה בלא כסף ובלא שטר קניא וכו' אפילו במקום שנהגו לכתוב שטר"²⁴ [אחר קנין כסף].

רשמי שאלה [פת"ש שם] – ממה שכתבו טור ורמ"א דין זה רק לגבי חזקה ולא לגבי קנין סודר, מוכרח, שדעתם שקנין סודר לחוד אינו מועיל במקום שנוהגים לכתוב שטר. "ומכל שכן למנהג שלנו, דנתפשט דכותבין שטר אחר כל קנייני קנין סודר"²⁵.

שכירות קרקע

מקור הדין: ב"ק עט, א.

גמרא [שם] – כשם שקרקע נקנה בכסף בשטר ובחזקה – כך שכירות קרקע נקנה בכסף בשטר ובחזקה לזמן השכירות.

להלכה:

רמ"א – "וכדין המקח, כך דין שכירות קרקע כל ימי השכירות, ועיין לקמן סוף סימן קצה" [סעיפים ט-י].

סעיף ב

קנין קרקע בכסף

מכר לו בית או שדה ונתן לו הכסף – קנה ואין אחד מהן יכול לחזור בו.

רבינו ירוחם, מגיד משנה – אינו נקנה בפחות משה פרוטה.

בית יוסף – נראה שלמדו כן, מהמבואר בקידושין [ג, א] "אשה בפחות משה פרוטה לא מקניא", ופירשו תוס' [שם ד"ה "ואישה"] שטעם הדבר, שפחות משה פרוטה לא מיקרי כסף.

להלכה:

שו"ע – "בכסף כיצד, מכר לו בית או שדה ונתן לו כסף שוה פרוטה, קנה. ואין אחד מהם יכול לחזור בו".

²⁴ **פת"ש** [שם] – משמע, שדעת טור ורמ"א כדעת רמב"ן ורשב"א, שהרי רמב"ן סובר שחזקה לחוד אינה מועילה במקום שכותבים שטר [כמבואר בר"ן קידושין י, א], וקנין סודר מועיל לחוד. ואם לדעת טור ורמ"א חזקה לחוד מועילה כ"ש קנין סודר.

ויש לדחות – היות וטור ורמ"א כתבו כן רק בחזקה, משמע, שדווקא בחזקה לחוד מועיל, כדעת הרא"ש [קידושין פ"א סימן לו], "הטעם, משום דאליה קנין חזקה דעשה מעשה בגוף הדבר". ולפי"ז, בקנין סודר שאינו עושה מעשה בגוף הדבר – אינו מועיל לחוד, עיין שם.

²⁵ ולכך "בודאי כל זמן שלא נכתב שטר, לדין שניהם יכולים לחזור מגוף המקח כמו בכסף במקום שכותבים שטר" [רשמי שאלה שם].

גדר קנין כסף

בגדר קנין כסף – נחלקו האחרונים :

- **סמ"ע** [ס"ק א] – רק כסף שניתן בשביל שיווי המקח קונה²⁶.
 ראיה לדבר – שהרי קנין כסף נלמד משדה עפרון²⁷, ובשדה עפרון הכסף היה דמי שיווי השדה.
ט"ז – תמה, "לא הבנתי דבריו", הלוא קנין אישה נלמד משדה עפרון, "וזה פשוט דבאישה קונה אותה דרך נתינה לחוד ולא בתורת שיווי מה שהיא שווה"²⁸.
 • **ט"ז** – כסף קונה "דרך נתינה לחוד", אע"פ שאינו בתורת שיווי למקח.

להלכה :

נתיבות [ס"ק ב] – "העיקר כהט"ז, דאפילו נותן לו הכסף רק כדי לקנות השדה קונה".

מתנה על מנת להחזיר

מקור הדין : קידושין ו,ב.

גמרא [שם] – אפילו נתן הקונה למוכר כסף במתנה על מנת להחזיר²⁹, קנה [מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה למעט, בקידושי אישה].

להלכה :

שו"ע – "ואפילו נתן לו הכסף על מנת שיחזירה לו, קנה".

קנין במלווה

ש"ך [ס"ק א] – בקידושין [מז,א] מבואר, שכשם שהמקדש אישה במלווה אינה מקודשת³⁰, מטעם שמלווה להוצאה ניתנה – כך הקונה במלווה אינו קונה מטעם זה. וכן כתבו העיטור והריטב"א וציין שכן מבואר בירושלמי, וכן כתב הרא"ש [קידושין פ"א סימן ה].
פת"ש [ס"ק ב] – "באמת לאו דברי הכל הוא", שדעת הרמב"ם³¹ שבקניינים דין מלווה כדין כסף ממש³², אך ראב"ד ורוב הפוסקים חולקים עליו.

²⁶ **נתיבות** [ס"ק ב] – תמה, הלוא גם כסף שניתן במתנה על מנת להחזיר קונה, "אף שלא יזכה לו על דמי שיווי השדה"? ותירץ – "וצריך לומר בדוחק, דגם פירעון על מנת להחזיר חשיב פירעון, ודוחק".

²⁷ כמבואר בקידושין ב,א.

²⁸ אבני"מ [סימן כט ס"ק ב ד"ה "ולעני"ד"] – "ולעני"ד, אינו השגה, דודאי גם באישה צריך שיווי, כמבואר ברא"ש [ב"מ פ"א סימן מח] וכו', ואם מקדשה בפרטה הוי כל דמי שווי הקידושין וכו', והכל בתורת תחילת פירעון ובתורת שיווי ולא לשום קנין". **וראה** אבן האזל מכירה פ"א ה"ד ; נשים הוספות להלכות אישות.

²⁹ גדר מתנה על מנת להחזיר – ראה קצוה"ח להלן סימן רמא ס"ק ד ; 'דרך קצרה' להלן שם.

³⁰ וכן נפסק בשו"ע אבה"ע סימן כח סעי' ז.

³¹ רמב"ם מכירה פ"א ה"ד.

³² ראה שו"ע להלן סימן רד סעי' י ובסמ"ע שם ס"ק טו. **אומנם**, ראה חת"ס [הובא בפת"ש להלן סימן קצט ס"ק ב] שדקדק ממגיד משנה, שגם לדעת הרמב"ם מלווה אינה ככסף בקניינים, רק לענין "מי שפרע" – עיין 'דרך קצרה' להלן שם.

קנין בממרנ"י של אחרים

הקונה קרקעות³³ בממרנ"י [התחייבות בעל השטר לשלם למוציא השטר] שיש לו על אחרים – נחלקו הדעות:

- **יש אומרים** [הובאו בש"ך ס"ק א] – לא קנה [לפי שטרות שאין גופם ממון ואין בהן דין אונאה ושומרין ושאר דברים, אין כסף].
- **ש"ך [שם]** – קנה [שכל דבר שיש בו הנאה גמרי ומשעבדי נפשיהו³⁴].
 ראה לדבר: קידושין [מז, ב] – המקדש אישה בשטר חוב, נחלקו התנאים:
 - **ר"מ** – מקודשת.
 - **חכמים** – אינה מקודשת.
 שני אופנים הובאו בגמרא בביאור המחלוקת:
 - א. נחלקו האם המוכר שט"ח לחבירו יכול לחזור ולמחול עליו.
 - ב. לכו"ע המוכר שט"ח לחבירו יכול לחזור ולמחול עליו, ואלא שלדעת ר"מ אישה אינה חוששת שימחל³⁵, ולדעת חכמים גם אישה אינה סומכת דעתה. הרי, שלכו"ע אישה היתה מתקדשת בשט"ח של אחרים אלמלא החשש שימחל לחבירו, אם כן, בממרנ"י שאינו יכול למחול³⁶ – ודאי מקודשת, ופשוט שהוא הדין במכר.

קנין בשט"ח של אחרים

ש"ך [ס"ק א] – הקונה בשטר חוב של אחרים, לא קנה [היות והקונה יכול למחול ללוה על חיובו, אין הקונה סומך דעתו על שטר חוב, ודווקא בקידושין סובר ר"מ שהאישה מקודשת, היות וסומכת דעתה שלא ימחל לאחרים].

קצוה"ח [ס"ק א]; הובא בפת"ש ס"ק ב] – בתוס' [ב"ב קמז, ב ד"ה "המוכר"; ב"מ טז, א ד"ה ד"ה "האי שטרא"] מבואר, שקונה בשט"ח של אחרים [שדוקא בקידושין נחלקו ר"מ וחכמים, היות ואישה בושה לבוא לתבוע מבעלה ולפיכך אינה סומכת בדעתה, משא"כ אחרים שאינם בושים לתבוע].

קנין בשטר חוב או ממרנ"י שלו

קנין בשטר חוב או ממרנ"י שלו – נחלקו הדעות [הובאו בפת"ש ס"ק ב]:

- **פת"ש** – מדברי ש"ך, משמע שאינו מועיל, אע"פ שבשט"ח ובממרנ"י שלו, אין חסרון סמיכות דעת שימחל [שהרי השווה דין מכר לקידושין, והמקדש אישה בשטר חוב שלו – אינה מקודשת³⁷].
- **מחנה אפרים** – בדין זה, נחלקו הראשונים:
 - **רב האי גאון** – שטר חוב שלו עדיף מכסף, וקונה אפילו במטלטלים [שלא שייך חשש 'נשרפו חטיף בעליה', היות והמוכר לא קיבל את כל הדמים³⁸].

³³ אבל, במטלטלין ודאי לא קנה, שלא עדיף שט"ח ממעות שאינו קונה בהם מטלטלים [ש"ך שם].

³⁴ אע"פ ששטרות התמעטו משבועה ואונאה ושאר דברים מטעם שאין גופן ממון וטעם זה שייך גם בממרנ"י, לענין קידושין וקנין לא שייך טעם זה [ש"ך שם].

³⁵ "מימר אמרה לא שביק ליה לדידי ומחל לאחרני" [שם].

³⁶ כמבואר בש"ך לעיל סימן סו ס"ק י.

³⁷ כמבואר ברמ"א אבה"ע סימן כט סעי' ו.

³⁸ ראה נתיבות להלן סימן רד ס"ק א, שחולק על המחנ"א וסובר שלא פלוג רבנן – עיין 'דרך קצרה' שם.

- רש"י [קידושין ה,א ד"ה בשטר חובי], ריטב"א, ר"ן [שם ד,ב] – קנה [שטר חוב שלו נחשב כנתינת כסף].
- רשב"א – מסתפק בדין זה.
- קצוה"ח [להלן ס"ק ו] – דין זה תלוי במחלוקתם של הראשונים, ראה 'דרך קצרה' להלן סעי' ט ד"ה "ביאור סברת מנה אין כאן משכון אין כאן".

גזל כסף וקנה בו קרקע

שער משפט [הובא בפ"ש ס"ק ג] – גזל כסף מאחר וקנה בו קרקע, יש להבחין:

- המוכר מכיר שהמעות גזל – לא קנה הקונה ["כיוון שאין המעות שלו, וגם המוכר צריך להחזיר המעות לבעל המעות"].
- המוכר אינו מכיר שהמעות גזל – קנה הקונה³⁹.

סעיף ג

קנין קרקע מדין ערב

מקור הדין: קידושין ו,ב.

גמרא [שם] – אמר המוכר לקונה "תן מנה לפלוני וקנה לך את הקרקע שלי", קנה מדין ערב [כשם שערב משתעבד אע"פ שלא הגיעה הנאה לידו⁴⁰ – כך התחייב המוכר לתת לקונה כשיתן הכסף לאותו פלוני].

להלכה:

- שו"ע – "האומר לחבירו תן מנה לפלוני וקנה לך קרקע שלי, כיון שנתן קנה".
- סמ"ע [ס"ק ג] – לדעת שו"ע ורמ"א, הקונה אי"צ לומר למוכר "שדך תקנה לי במה שנתתי מנה לפלוני", כדרך שהלווה אי"צ לומר כן לערב [שלא כדעת הטור].

³⁹ "כיון שהמוכר אי"צ להחזיר המעות [משום תקנת השוק], אף שאין המעות של הלוקח, כמבואר באבה"ע ריש סימן כח, דאם קידש אשה בגזל לאחר יאוש דהוי קידושין גמורים, אף דיאוש כדי לא קני מכל מקום כיון דאצל האשה הוי יאוש ושינוי רשות ואי"צ להחזיר הגזילה מקודשת, והכא נמי כן" [שער משפט ס"ק א].

⁴⁰ בגדר חיובו של ערב – נחלקו הראשונים:

- רמב"ם, רשב"א [הובאו בספר מחנה אפרים הלכות ריבית סימן יא] – שעבודו של הערב הוא בעצם ההנאה שהגיעה אליו במה שהמלווה הוציא מעות על פיו, ש"הנאה בכל דוכתא חשיבא ככסף".
 - רא"ש, תוס' [הובאו במחנה אפרים שם] – הערב כאילו קיבל את המעות שהמלווה נתן ללווה על פי הערב.
 - רשב"ם [הובא בקה"י קידושין סימן יב] – חיובו של הערב הוא מחמת שהמלווה נחשב כשליח הערב.
- קה"י [שם] – "ביאור הדבר, דיסוד חיוב הערב הוא משום דמחשב שהערב השתמש בכסף זה להלוותו ללווה, מאחר וזהו רצונו ועל פי דבריו הוא דנותן המלווה ללווה, הו"ל כאילו הערב משתמש במעות אלו לתתם הלוואה ללווה, וזה שייך דווקא כשהוא שלוחו של הערב, דאזי רואים אנו שהערב השתמש בו בעצמו".

סעיף ד

קנין מדין עבד כנעני

מקור הדין: קידושין ז, א.

גמרא [שם] – הילך מנה והתקדשי לפלוני, מקודשת מדין עבד כנעני⁴¹ [כשם שהנותן מנה לאדון לשחרור העבד, קנה העבד את עצמו אע"פ שהעבד לא נחסר כלום – כך אותו פלוני מקדשה במנה שהלה נתן לה]. וכן לענין ממונא [האומר לחבירו "הילך מנה ויהיה שדך מכור לפלוני", קנה אותו פלוני].

הכרעת ההלכה – נחלקו הראשונים:

- **רש"י** [שם, ד"ה "וכן לענין ממונא"], **רבנו חננאל** – הביאו קנין מדין עבד כנעני.
 - **רמב"ם**⁴² – הזכיר רק קנין מדין ערב.
- ר"ן** [קידושין ג, א; בית יוסף] – תמה, מה טעם השמיט רמב"ם דין קנין מדין עבד כנעני.

בית יוסף – אפשר שבגרסת הרמב"ם הוזכר בגמרא "וכן לענין ממונא" רק אחר דין ערב ולא אחר דין עבד כנעני.

להלכה:

שו"ע – "יש אומרים, שהוא הדין לאומר לחבירו הילך מנה ויהיה שדך מכור לפלוני, כיון שקבל זה ממנו – נקנה השדה לאותו פלוני".

רמ"א – "והוא שאותו פלוני חפץ בזה, כגון שעשאו שליח או שאמר למוכר שדך קנוי לי במה שנתן לך פלוני".

קצוה"ח [ס"ק ב] – תמה, לשם מה צריך שיאמר הקונה "שדך קנוי לי" או שיעשה את הנותן שליח, הלוא "זכין לאדם שלא בפניו"⁴³, "וזה נתן מעותיו שיזכה אותו פלוני, זכה בה"? – כמה תירוצים:

- **קצוה"ח** [שם] – מדובר שנותן הכסף לא נתן את הכסף "דרך מתנה עבור פלוני", אלא על דעת שיחזיר לו כספו, נמצא שאין כאן זכות, שאפשר ואינו חפץ במכר זה, ולכך צריך שיאמר הקונה שחפץ או שיעשה את הנותן לשלוחו. "אבל, אם נתן כספו דרך מתנה, שיקנה אותו פלוני – נראה דמודה הרמ"א דא"צ אמירה אח"כ".
- **נתיבות** [ס"ק ג] – מדובר שקנה קרקע באלף זוז, ונתן לו מנה במתנה לצורך הקנין, ואת מותר המעות ישלם הקונה. נמצא שאין כאן זכות, שאפשר שאינו חפץ לקנות אותה קרקע באלף זוז, אף שקיבל מנה במתנה.
- **מהר"י וויל** [הובא בסמ"ע להלן סימן קצה ס"ק יא] – יש לומר שלא נוח לקונה לזכות במתנה, משום שנאמר "שונא מתנות יחיה".

⁴¹ בביאור דין זה – נחלקו הראשונים:

- **רש"י** [שם ד"ה "הילך מנה"] – הנותן שלוחו של המקדש, "אלא שמקדשה בשלו" [נראה חידושי הגר"ש שקאפ קידושין סימן ח, מה שכתב בביאור דעת רש"י].
- **רא"ש** [שם] – אפשר לפרש שהנותן אינו שלוחו של המקדש, "אלא שאמר המקדש הרי את מקודשת לי במה שנתן לך פלוני".
- **רמב"ם** [אישות פ"ה הכ"ב] – קידשה אותו פלוני ואמר לה, הרי את מקודשת לי בהנאה זו הבאה לך בגללי.

⁴² רמב"ם מכירה פ"א ה"ו.

⁴³ כמבואר בשו"ע להלן סימן רמג סעי' א.

קצוה"ח [להלן שם ס"ק ב], **נתיבות** [להלן שם ס"ק א] – תמהו, "לכאורה הן דברים תמוהין לכל רואיהן, דהא כל הש"ס והפוסקים מלאין מזה, דזוכין מתנה ע"י אחר" – וראה 'דרך קצרה' להלן שם, מה שכתבו בביאור דבריו, ואכמ"ל.

סעיף ה

קנין מדין שניהם [ערב ועבד כנעני]

מקור הדין: קידושין ז, א.

גמרא [שם] – "תן מנה לפלוני ואקדש אני לו, מקודשת מדין שניהם" [מדין ערב ומדין עבד כנעני]. וכן לענין ממונא [האומר לחבירו "תן מנה לפלוני ויהיה שדי מכור לאותו פלוני עצמו", קנה אותו פלוני].

הכרעת ההלכה – נחלקו הראשונים:

- **רש"י** [שם, ד"ה "וכן לענין ממונא"], **רבנו חננאל** – אותו פלוני קנה. טעם הדבר – מדין ערב ומדין עבד כנעני, כשם שערב מתחייב אע"פ שלא קיבל דבר ממי שהתחייב לו – כך המוכר התחייב לתת שדהו לאותו פלוני, ואע"פ ששם המלווה נחסר ממון, יש ללמוד מדין עבד כנעני, שאע"פ שלא נחסר ממון קנה עצמו בנתינת כסף שאחר נותן לאדונו.
- **רמב"ם**⁴⁴ – הזכיר רק קנין מדין ערב. ר"ן [קידושין ג, א; בית יוסף] – תמה, מה טעם השמיט רמב"ם דין קנין מדין עבד כנעני ומדין שניהם.

בית יוסף – אפשר שבגרסת הרמב"ם הזכר בגמרא "וכן לענין ממונא" רק אחר דין ערב ולא אחר דין עבד כנעני ודין שניהם.

להלכה:

שו"ע – "וכן יש אומרים, שהוא הדין לאומר לחבירו תן מנה לפלוני ויהיה שדי מכור לו לאותו פלוני עצמו – כיון שקבל פלוני המנה מזה, נקנה לו לאותו פלוני עצמו השדה". **רמ"א** – "והוא שהלוקח חפץ בזה, וכדרך שנתבאר בסמוך".

סעיף ו

קבלת אדם חשוב לקנין

מקור הדין: קידושין ז, ב.

גמרא [שם] – האומר לחבירו "הילך מנה ויהיה שדי מכור לך עצמך בו", יש להבחין:

אדם סתם – אינו קונה.
אדם שהוא "אדם חשוב" [שאינו רגיל לקבל מתנות, שהמוכר נהנה במה שהוא מקבל ממנו מתנה] – קנה [ישאותה הנאה חשובה כאילו קיבל ממנו פרוטה].

⁴⁴ רמב"ם מכירה פ"א ה"ו.

להלכה :

שו"ע – "וכן יש אומרים, שהוא הדין לאומר לחבירו הילך מנה ויהיה שדי מכור לך עצמך בו, כיון שזכה במנה – נקנה לו השדה, והוא שיהיה אדם חשוב, שהמוכר נהנה במה שהוא מקבל ממנו מתנה".

קניין מטלטלים בהנאת קבלת אדם חשוב

ר"ן [קידושין ג, א ; קצוה"ח ס"ק ג] – רבנו חננאל כתב, שהנאת הנותן [בכך שקיבל ממנו אדם חשוב] הרי היא ככלי [שנתן הקונה למקנה] וקונה בה בתורת חליפין. לפיכך, יכול לקנות גם מטלטלים, בהנאת קבלת אדם חשוב.

קצוה"ח [שם] – תמה :

א. לוי סובר, שבכל קנין חליפין קונים בכליו של מקנה [י"בהאי הנאה דמקבל מיניה"], ואעפ"כ, אין מטבע ופירות מועילים, היות וצריך הנאת קבלת דבר חשוב כנעל⁴⁵.

אם כן, גם לדעת רב, שבכל קנין חליפין קונים בכליו של קונה, מלבד אדם חשוב שניתן לקנות בכליו של מוכר, צריך שתהא הנאת קבלת דבר חשוב, והיאך דן בנתינת המוכר מטבע לאדם חשוב?

ב. להלכה אנו פוסקים כדעת רב, שקונים דווקא בכליו של קונה, ודווקא בכלי ולא בפירות, אעפ"י שבדאי יש הנאה למוכר בקבלתם, היות ויש צורך דווקא בקבלת כלי כנעל.

ג. אם כן, היאך מועילה הנאת המוכר בקבלת אדם חשוב, הלוא הנאה זו אינה הנאת כלי?

ומתרץ – רבנו חננאל לשיטתו סובר, שרק פירות התמעטו מהאמור "נעל", היות ו"הם מתרקים והולכים לאיבוד", "אבל שאר דברים שאין הולכין לאיבוד בכלל נעל הוא"⁴⁶. ולכך, גם הנאת המוכר בקבלת אדם חשוב מועילה כחליפין [לפי שהוא "מתחשב בכך לעולם, במה שמקבל ממנו אדם חשוב"⁴⁷].

לפי"ז, לדידן, להלכה שאנו סוברים שבדברים שאינם כלים, אעפ"י שאינם הולכים לאיבוד אי אפשר לעשות קנין חליפין⁴⁸ – אין מועיל הנאת קבלת אדם חשוב, אפילו אם נתן לו כלי⁴⁹.

נתיבות [ס"ק ד] – יש ליישב תמיהת הקצוה"ח על הר"ן. ר"ן סובר כדעת ר"ת⁵⁰, שחליפין שווה בשווה קונים אפילו בפירות. ואם כן, "כיוון שבעד הנאה זו [קבלת אדם חשוב] נותן לו המטלטלין שלו, ואינו מקבל שום

⁴⁵ כמבואר בתוס' ב, מ שם ד"ה "בכליו".

⁴⁶ מטעם זה, ניתן לעשות חליפין עם בעלי חיים, וכן כתב בר"ן ובבית יוסף להלן סימן קצה בשם רבנו חננאל [קצוה"ח שם].

⁴⁷ "ואפילו לא קיבל ממנו כלי, אלא שאר דברים, לדידה הנאה זו קיימת לו לעולם" [קצוה"ח שם].

⁴⁸ ומה שעושים חליפין עם בעלי חיים, הוא מטעם שבע"פ נקראים "כלי", היות עושים בהם מלאכה, כמבואר ברמ"א להלן סימן קצה סעי' ב [קצוה"ח שם].

⁴⁹ "משום דהנאה זו שמקבל ממנו אדם חשוב לא עדיפא משאר הנאות, ואין בעינן שיקבל המקנה מן הקונה הנאת דבר חשוב והוא כלי דווקא, שיהיה ראוי למלאכה, והנאה זו שמקבל מינה אדם חשוב לאו כלי הוא" [קצוה"ח שם].

⁵⁰ תוס' ב"מ מז, א ד"ה "גאולה".

מעוֹת אחרים רק הנאה זו, היא שווה בעיניו כל המעות", והרי זה כחליפין שווה בשווה⁵¹.

הנאת קבלת אדם חשוב במתנה על מנת להחזיר

ר"ן [קידושין ג, א; הובא בקצוה"ח ס"ק ד] – תמה, על דעת רב, שבחליפין קונים בכליו של קונה ולא בכליו של מוכר אפילו אם הוא אדם חשוב, מהמבואר בקידושין [ז, ב] שהנותן מנה לאדם חשוב קונה בהנאה שמקבל ממנו? וראה הערה⁵²

ומתוך – דווקא כאשר אדם חשוב מקבל מתנה גמורה יש לנותן הנאה, "אבל כשאנו מקבל אלא על מנת להחזיר, אין הנותן מתחשב בשביל כך". והיות ובסתם קנין סודר, הסודר ניתן על מנת להחזיר – אין מועיל כליו של מוכר אפילו כשהקונה אדם חשוב.

ב"ח [הובא בקצוה"ח שם] – מכאן יש ללמוד, שהנותן לאדם חשוב מתנה על מנת להחזיר, אינו קונה [אע"פ שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, "אין הנותן מתחשב בשביל כך"].

קצוה"ח [שם] – יש לדחות ולהבחין:

מתנה על מנת להחזיר – קונה [היות ושמה מתנה, ואלא שיש תנאי שצריך לחזור ולהקנות לנותן]⁵³, "אם כן, יש לומר דהנותן מתחשב במתנה זו, כיוון שהוא מתנה גמורה".

קנין סודר [חליפין] – בזה קבע הר"ן, שאינו קונה [לפי שאינה מתנה כלל, אלא רק "קני על מנת להקנות"].

תפיסת המוכר את מעוֹת קנין הקרקע לפירעון חוב

מרדכי [כתובות סימן רעח; הובא בבית יוסף] – ראובן היה חייב לשמעון מנה, ואחר שהגיע זמן הפירעון, אמר שמעון לראובן "קרקע פלוני אמכור לך במנה". וראובן התרצה ונתן לשמעון מנה – שמעון אינו יכול לומר שנוטל את אותו המנה לפירעון החוב, אלא הקרקע קנויה לראובן ויחזור ויגבה ממנו חובו.

להלכה:

רמ"א – הביא דין זה.

קצוה"ח [ס"ק ה] – בדין זה, יש להבחין:

התרצה שמעון למכור ולא הזכיר את החוב – בזה קבע המרדכי, ששמעון אינו יכול לעכב את מעוֹת ראובן בחובו, אלא הקרקע קנויה לראובן.

הזכיר שמעון את החוב – שמעון יכול לטעון "לפרעון החוב נטלתי את המנה".

⁵¹ אולם, שו"ע כאן מדבר באופן שבהנאת קבלת אדם חשוב רוצה להקנות במקום הפרוטה, אך מחויב הקונה לפרוע לו דמי מעוֹת הקנין [כמו שכתב בנתיבות לעיל ס"ק ב – ראה ידך קצרה' לעיל סעי' ד, "קנין מדין עבד כנעני"], אי"כ אין זה חליפין שווה בשווה, ולכך קונה רק קרקע ולא מטלטלים [נתיבות שם].

⁵² קצוה"ח [ס"ק ד] – לפי מה שכתבתי לעיל [ס"ק ג] שלדעת רב הסובר שרק כליו של קונה מועילים לקנין חליפין, צריך דווקא כלי של קונה ולא מועילה הנאת קבלת אדם חשוב [לפי שאינה הנאת כלל], מיושבת קושיית הר"ן. "ואפשר דהר"ן הקשה לפי מה שכתב שם בשם רבנו חננאל, שכה"ג מהני בחליפין", עיין שם.

⁵³ כמו שכתב הרא"ש [סוכה פ"ג סימן ל]. וראה, קצוה"ח להלן סימן רמ"א בגדר מתנה על מנת להחזיר, ואכמ"ל.

תפיסת המוכר את מעות קנין המטלטלים לפירעון חוב

שו"ע [להלן סימן רד סעי' יא] – "ראובן שהיה חייב לשמעון מנה, ואמר שמעון לראובן 'מטלטל זה אמכור לך במנה', ונתן לו ראובן המנה – יכול שמעון לומר 'מנה זה אני גובה בחובי, והחפץ לא אתן לך', ואינו במי שפרע".

סמ"ע [כאן ס"ק ז] – מקור דין במרדכי [שם], אלא שכאן מדובר במטלטלים וברמ"א בקרקע. וגם במטלטלים הקנין חל, אלא שהיות והקונה יכול להבריח את המטלטלים ולא יהא למוכר ממה לגבות חובו – רשאי המוכר לעכב את המטלטלים כמשכון על החוב, משא"כ בקרקע, שאין ביד הקונה להבריח.

סעיף ז

קנין כסף במקום שדרך לכתוב שטר

מקור הדין: קידושין כו, א.

גמרא [שם] – בדין קנין כסף, יש להבחין:

מקום שאין דרך לכתוב שטר – קונה בכסף לבד, וכנזכר לעיל סעיף ב.
מקום שנוהגים לכתוב שטר – אין קונים בכסף לבד, עד שיכתוב את השטר [שהיות ורגילים לכתוב שטר, אינו סומך בדעתו לקנות, עד שיכתבו שטר].
 בדין זה – נחלקו הראשונים [הובאו בר"ן שם י, א ד"ה "גמ"י"; בית יוסף]:

- **איכא מאן דאמר** – בדין זה, יש להבחין:

שטר קנין – בזה קבעה הגמרא, שאינו קונה עד שיכתבו את השטר.

טעם הדבר – "כל שיש לפניו שתי קניות, אין בדעתו לקנות אלא בקנין שהוא יותר מועיל"⁵⁴.

שטר ראייה [-הודאה על המכירה] – קונה בכסף לבד.

- **ר"ן** – דין זה הוא בין בשטר קנין בין בשטר ראייה.

טעם הדבר – "כיוון שדרך לכתוב שטר, לוקח לא סמכא דעתיה עד שיכתוב השטר, ואפילו בשטר הודאה", וראה הערה⁵⁵.

וכן נראה מסתימת דברי הרמב"ם⁵⁶.

בית יוסף – "מדברי הרמב"ם אין ראייה, שהרמב"ם תפס לשון התלמוד סתם כמנהגו".

⁵⁴ "יושטר יותר מועיל מכסף, לפי שמועיל לקנין ומועיל לראיה" [ר"ן שם].

⁵⁵ ויש להבחין:

מקום שנוהגים לכתוב שטר קנין – אינו קונה עד שיכתבו את השטר [לפי שהקונה תולה קנייתו בשטר].

מקום שנוהגים לכתוב שטר ראייה – אחר כתיבת השטר קונה למפרע מזמן נתינת הכסף.

⁵⁶ רמב"ם מכירה פ"א ה"ד.

להלכה :

שו"ע – "במה דברים אמורים שקנה בכסף לבדו, במקום שאין דרך לכתוב שטר. אבל במקום שדרך לכתוב שטר – לא קנה עד שיכתוב את השטר" [בין שטר קנין בין שטר ראייה⁵⁷].

רשמי שאלה [הובא בפת"ש ס"ק ה] – פשוט, שגם המוכר יכול לחזור בו מהקנין, אע"פ שהקונה אינו רוצה לחזור [שכל שלא נגמר הקנין כל אחד מהצדדים יכול לחזור בו].

קבלת "מי שפרע"

קבלת "מי שפרע" כשקנה קרקע בכסף, וקודם כתיבת השטר חזר בו – ראה פת"ש להלן סימן רד ס"ק ב.

נשבע לקיים המקח

מהריב"ל [הובא בפת"ש ס"ק ד] – קנה בכסף לבד ונשבע לקיים המקח – קנה, שהרי זה כאילו פירש שברצונו לקנות בכסף לבד [שאל"כ, נמצא שעשה איסור בשבועתו]. וכן הדין, אם קנה בשטר לבד ונשבע⁵⁸.

משנה למלך [הובא שם] – פלפל בדבריו, וסיים שגם מהריב"ל עצמו חזר בו מסברא זו, ולמסקנה – שבועה אינה נחשבת כאילו פירש⁵⁹.

מוכר קרקע מפני רעתה

המוכר קרקע מפני רעתה – קונה בשטר לבד, אף קודם נתינת הכסף⁶⁰ [שודאי גמר המוכר בדעתו להקנותה, כדי שלא יוכל הלוקח לחזור בו⁶¹].

המוכר קרקע מפני רעתה בכסף ללא שטר [במקום שרגילים לכתוב שטר אחר הכסף] – נחלקו האחרונים [הובאו בפת"ש ס"ק ו] :

- **מהרי"ט** [הובא בנתיבות להלן סימן קצא ס"ק ב] – לא קנה. טעם החילוק – בשטר ללא כסף החיסרון הוא בסמיכות דעת המוכר, ולכך בקרקע רעה המוכר גומר בדעתו למוכרה בשטר לבד. לעומת זאת, בכסף ללא שטר החיסרון הוא בסמיכות דעת הקונה, אם-כן, כ"ש שמקפיד, "שהכסף אזיל מכליו ואפילו חספא לא יהבי ליה".
- **באר יצחק** – בתשובת רשב"א מבואר שקנה⁶².

⁵⁷ סמ"ע ס"ק ח.

⁵⁸ ראה שו"ע להלן [סימן קצא סעי' ב], שבקנין קרקעות [שאינן רעות], אע"פ שהגיע שטר המכר בעדים ליד קונה – לא קנה, עד שיתן דמים, עיין שם.

⁵⁹ ראה נתיבות להלן [סימן קצא ס"ק ב בסופו] שכתב, וז"ל: "ואם נשבע לקיים המקח בשטר לחוד, פסק מהרי"ט דהוי כפירש, עיין שם בתשובה", עכ"ל.

⁶⁰ כמבואר בשו"ע להלן סימן קצא סעיפים א-ב.

⁶¹ סמ"ע שם ס"ק ג.

⁶² טעם הדבר – בדרך כלל, הקונה אינו סומך בדעתו בכסף ללא שטר, מחשש שהמוכר יחזור בו. אבל בקרקע רעה, הקונה סומך בדעתו שהמוכר לא יחזור בו [שו"ת הרשב"א ח"א סימן אלף רכו].

סעיף ח

התנה הלוקח או המוכר שיקנו בכסף לבד או בשטר
מקור הדין: קידושין כו, א.

גמרא [שם] – התנה הלוקח ואמר "אם ארצה אקנה בכסף ואם ארצה אקנה בשטר", ונתן את הכסף על תנאי זה – יש להבחין:
מוכר – אינו יכול לחזור בו [מפני התנאי].
לוקח – יכול לחזור בו, עד שיכתבו השטר.

רמב"ם⁶³, **רמ"ה** [הובאו בטור] – וכן להיפך, אם התנה המוכר, הדבר תלוי בדעת המוכר.

להלכה:
שו"ע – הביא דינים אלו.

סיכום אופנים שכסף קונה לבד, אפילו במקום שהמנהג לכתוב שטר:

א. שבועה

דעת מהריב"ל הובא בפת"ש [סימן קצ ס"ק ד] שכשנשבע, כסף לבד קונה [שלא יעבור איסור בשבועתו]. אולם, במשנה למלך כתב, שמהריב"ל חזר בו והעלה שאינו קונה. אך בנתיבות [להלן סימן קצ"א ס"ק ב] הביא בשם מהרי"ט שקונה.

ב. תנאי

התנה שכסף יקנה לבד קנה [שו"ע סימן קצ סעי' ח].

ג. שכירות

בשכירות קונה בכסף לבד [רמ"א להלן סימן קצה סעי' ט]. טעם הדבר [הובא בסמ"ע שם ס"ק כ] – אין מדרך העולם לכתוב שטר, לפי שהשוכר סומך דעתו בלא שטר, היות ולימים קצובים שכר. ומטעם זה, הקלו בשכירות מגוי, כמבואר ברמ"א [סימן קצד סעי' א].

ד. מוכר שדהו מפני רעתה

נתיבות [להלן סימן קצ"א ס"ק ב; הובא בפת"ש סימן קצ ס"ק ו] בשם מהרי"ט – לא קנה. אולם, בפת"ש העיר שבשו"ת באר יצחק הוכיח מרשב"א שקנה.

ה. נתן דמים ואח"כ החזיק באכילת פירות

שער משפט [הובא בפת"ש סימן קצב ס"ק ה] – אע"פ שדעת הראב"ד שאכילת פירות אינה מועילה לקנין, כאשר היה קנין כסף במקום שכותבים שטר שאינו קונה בכסף לבד – כשאוכל פירות קנה בכסף. טעם הדבר – היות והדבר בא לרשותו סמכא דעת הקונה. "וזה נכון בסברא, אלא שלא מצאתי גילוי לזה בדברי הקדמונים".

⁶³ רמב"ם מכירה פ"א ה"ה.

ו. תליוהו זבין

שער משפט [הובא בפת"ש סימן רה ס"ק א] – הסתפק, שאפשר שבכה"ג יקנה אף ללא שטר. טעם הדבר – היות וכל עצמו מחזר לקנות השדה, בודאי סומכת דעתו לקנות בכל מה שיוכל, והרי זה כמי שפירש שרוצה לקנות בכסף לבד.

סעיף ט

משכון על דמי המקח

מקור הדין: קידושין ח, א: "בני רב הונא בר אבין זבון ההיא אמתא בפריטי לא הוה בהדיהו אותיבי נסכא עליה לסוף אייקר אמתא אתו לקמיה דרבי אמי אמר להו פריטי אין כאן נסכא אין כאן".

גמרא [שם] – הניח משכון על סך דמי המקח, לא קנה ["מנה אין כאן, משכון אין כאן"].
תוס' [שם, ח, ב, ד"ה "מנה"], **רא"ש** [שם פ"א סימן י], **רבנו ירוחם** [הובא בבית יוסף]
 – הניח הקונה משכון על המקח, ואמר למוכר "תקנה בגוף המשכון כך וכך מעות" – קנה.

להלכה:

שו"ע – "הקונה מחבירו קרקע ופסקו הדמים והניח משכון עליהם לא קנה, וכל הרוצה לחזור משניהם חוזר".

רמ"א – "אבל אם אמר לו 'קנה בגוף המשכון לפי מעותיך' קנה, ועיין לקמן סימן רד סעיף ה, וסימן רז סעיף יז.

ביאור סברת "מנה אין כאן משכון אין כאן"

בביאור סברת "מנה אין כאן משכון אין כאן" – נחלקו הראשונים [הובאו בקצוה"ח ס"ק ו]:

- **רא"ש** [קידושין פ"א סימן י] – היות ולא השתעבד הקונה בגופו, לא השתעבדו נכסיו [שנכסי האדם ערבים לשעבוד גופו, וכשארין לוהו אין ערב].
- **רמב"ן**, **רשב"א** – המשכון נקנה, אך אינו יכול להיחשב ככסף לקידושין ולקנין קרקע [היות והכסף אותו התחייב הנותן לא יצא מרשותו לרשות מוכר, והוא "אגיד גביה"⁶⁴].
- **ר"י מגאש** [הובא בנימו"י ב"מ כ, א] – משיכה אינה קונה, אלא במקום שזוכה בגוף החפץ. אבל כשאינו זוכה בגוף החפץ אין המשיכה מועילה וצריך קנין כסף.
 בע"ח קונה משכון, הוא דווקא במשכון בשעת הלואה [משום כסף], או שלא בשעת הלואה ע"י גביית בית דין⁶⁵, מטעם גזה"כ.

⁶⁴ ראה קה"י [קידושין סימן יח אות ב ד"ה "והנראה"] שבאר הסברא, שאע"פ שנותן לאישה שעבוד לממון, ואותו שעבוד שווה כסף [לפי שומא ששווה שטר למוכרו לפני גבייתו], מ"מ, היות והוא עצמו המתחייב, ואותו ממון אגיד גביה, "דעת האישה להתקדש בגוף הממון שעתיד להגבותה עפ"י שעבוד זה, ואותו ממון הא אכתי לא השיגה", עיין שם באורך.

⁶⁵ קצוה"ח [סימן עב ס"ק ב] – תמה, בגמרא ב"מ [לא, ב] מבואר, שגם החוטף משכון מעצמו ללא גביית ביה"ד – קנה את המשכון מדר' יצחק, עיין שם. וראה קה"י [קידושין סימן יח אות ג ד"ה "דעת"], מה שכתב לפרש בדעת הר"י מגאש, ואכמ"ל.

נפק"מ :

קצוה"ח [שם] – כתב שטר חוב :

- רא"ש, ר"י מגאש – מקודשת, אפילו ללא משכון [לפי ששטר חוב על עצמו נחשב ככסף].
- רמב"ן, רשב"א – אינה מקודשת [כיוון דאגיד גביה ולא יצא מרשותו].

להלכה – ראה הערה⁶⁶.

⁶⁶ שו"ע [אבה"ע סימן כט סעי' ו] – "אמר לה התקדשי בדינר ונתן לה משכון עד שיתן הדינר, אינה מקודשת".

רמ"א [שם] – "וכל-שכן אם נתן לה שטר על הדינר, דלא הוי קידושין".

ח"מ [שם ס"ק ח], ב"ש [שם ס"ק י] – תמהו, דברי רמ"א כדעת הרמב"ן והרשב"א, אבל יש ראשונים שחולקים, ולדעתם מקודשת. ולכך להלכה הוי ספק מקודשת.